

KLASSIKOAK... ETHORKIZUNARI BEGIRA

Federico Krutwig

Titulua' hirur hitz baizik ez denarren, textu zahar batzuetan bezala hasi behar dut, hitz hauietaz zer enthelegatzen den argitzen, zeren eta batzuetan hitz hauen bidez gauza enantioak enthelegatzen bait dira.

Zer da klassiko bat?... Hitz hau latinetik dathorku, eta bere erran nahiaren ithurburua' Erroma hiriaren erromatar lagunak nola banantzen zirelako egokeran dago. Erroman berez hiritarrak bortz klassitan banatzen ziren, hala ere' nola Erromatarrentzat hiritar goienak, hau da: goiko klassiaren hiritarrak' soilik egiazkoak bait ziren, halatan ere *classicus* hitza geroagoz goiko klasearen hiritarrei buruz emplegatua izanik da. Halakotz Erroman *classici scriptores* zioitenean' lehen ordeneko irazleak gan pentsatzen zuten. Beraz huntaz ba genedukake deffinitione baten lehen urrhatsa. Bainan gaur egunean «irazle klassikoak» erraiten dugunean' hau baino gehiago enthelegatzen dugu. Eta hemen ba lethorkegu Immanuel Kantek bere «Kritik der Urtheilsakraft» (hau da: «Juddamenduaren Ahalmenaren Kritika») izeneko liburuan, zioena liburu huntan egiazko kallitekhiariaren normak zertan zeuntzan juddatzen zen. Kantentzat irazle edo artista klassiko bat izaiteko, nahi eta ez, gizon genial bat izan behar da. Eta hau hunela erraiten zuela' pentsatzen zuen, ezen soilik gizon ge-

nialak artistak izan zitezkeela Hortakotz erraiten zeraukun ezen: «Schöne Kunst ist die Kunst des Genies» (au da: Arte-ederra (edo Kallitekhneâ) gizon genialen ekhinta da».

Hitz hoietaz hasi zen paragraphoan hauxe diosku: «Genie ist das Talent (Naturgabe) welches der Kunst die Regel gibt». Hau da euskaraz «Genialtasuna' Kallitekhniari (Arteari) erregelak emaiten derauzkion talenta (Natur-emaitza) da». Bainan Kanten aburuan, eta huntan batez ere geroagoz Schopenhauerek askoz gehiago theôrizatu du, arteak' soilik erakhuts diteke, arteak berak eginikako obra artistikoen bidez. Eta hunela derraku: «Die Muster des schönen Kunst sind daher die einzigen Leitungsmittel diese auf die Nachkommenschaft zu bringen». Eta geroz erraiten derauku nola, arte-lan bat nehola ere «deskripzione baten bidez» irakats ez liteken, eta batez ere hau' hunela' hizkuntzazko (hau da literatur) lane-lan gerhatzen dela. Schopenhauereren aburuz kallitekhniaren lanak' nola gizon genialen ekhoizpenak bait dira, halatan hauk ideien (eta hau zentzu platonikoan) ber-emaitza dira. Eta ideia baten konzeptu baten arteko differentziak jakin arazten dituela, erraiten du nola egiazko kallitekhniaren lan bat nehoiz ere' konzeptu betetik athera liteken, beraz gaur eguntan batzuetan «arte konzeptuala» terminoaz ezagutzen dena, berez *contradictio in adjecto* bat den.

Huntara baldin eta lan klassikoak' gizon genial batzuen bidez «edertasunaren» sentimenduari' norma-emaitza bat bada, hau baino gehiago, baldin eta gizon genial batzuek gure aisthêsiaren normak finkatu baldin ba dituzte, «artista klasikoak» (eta berheiekin lan klassikoak)' aisthêtikêaren normak eta legeak eman dituzten persona genialak dira...

Hemen beraz lethorkegu berriro... «eta hauk zeintzu dira» galdea. Hemen gauzak nolabait errazago agerten zaizkikegu, zeren eta hunelako genial gizonen taldeak, munduan bethi bakharrrik egonik bait dira, eta soilik Historian barna lekhu privilegiatu batzuetan ageriak bait dira, eta hau oso guttitan. Gaur egunean hunelako kultur kyklo edo enborretan, soilik laur unitate dugu. Sortzez hunelako lekhua Aigyptuan eta

Messopotamian ere egonik dira, bainan lekhu hauk geroagoz bere kreativitategan agortu ta lehortu dira, eta gaur egunean —nahiz eta nolabait hor sorthurikako haziak Graikherrian ere bizirik irauten ba du— soilik unitate hauk ditugu: Importantena Athênetan sorthua dena, bigarrena: Indian sorthua, eta hirugarrena: Txinakoa. Laugarren bat ere dagoe la erran dut, bainan hau ez zen nehoiz hoin important, zeren eta baldin araboa ere' kultur kyklo berheizi bat ba da ere, huntan, —eta hau araboeke ere erraiten zuten—, erleginoaz bertzalde —zeina araboa berez bait da— bertze kultur ekspresione guztiak bethi arabitarrentzat «*addemiak*» izanik bait dira, eta *addemiak*z gainera gehienetan graikoak. Araboeke gudanatu duten kultura, ez zen heiek egin, baizik eta Athênetan mailegatua. Huntara Kantek erraiten zuen, ezen egiatan *klassikoak* bakharririk graikaraz eta latinez iratxitako lanak zirela.

Huntara hemen berriro ba genedukate bertze deffinizione bat, hersiago, bainan jakintsunago ere bai. Hunen araura soilik: kultur enbor batetan LAN KLASSIKOAK hizkuntza klasikoetan iratziak dira, gure kasuan hortakotz graikoek iratxitako lanak. Eta hunela erraiten zuela Kantek thema hunen egia finkatzenago ta argitzenago zuen, zeren eta gure kulturaren gure modelo guztiak graikoek finkatu bait dituzte; graikoek. Epika, Lyrika eta Dramatika inventatu bait dituzte, eta heientzako normak ere, finkatu. Huntara' Europar herri guztien hizkuntzentzako arte normen ithurburua Athênetan dago, eta gure kultur —enborra eta lanen klasikoek bildumak hor ere bait dagotza. Halakotz berez ongi konturatzen ba gara... lehen terminoan klasikoak haur liratzek:

1.^a) *Goi-klasikoak*, egiatzko klasikoak: Athênetan graikarazko literaturak emandako gizon genialen lanak, zeinak europar guztien Aisthêtikêaren normak bilhakatu bait dira.

2.^a) *Quasi klasikoak*: bertze hizkuntzetan eta heien imitazionean bertze irazle onak iratxitako lanak.

Bainan arte plastikoak oraingoz behintzat alde batera uzten ba ditugu, eta hizkuntzako lanetan konzentratzen ba gara, zeintzu modutara lanak' klasiko izan ditezke?

Lehena: *lan klassikoak*’ gizon genialen lanak baldin ba dira, lan haien bidez gizon guztiek mundua interpretatzeko dituen aisthêtêrioen kapazitatea zabaltzen dela erran behar dugu. Eta hau batez ere gizonaren burufuinaren funtzionamenduari buruz’ gaur egunean ikhertzapen berrienen bidez baieztatua da. Huntara ba dakigu nola kulturak’ gizonaren juddamenduaren fakultateak hedatzen eta gehitzen duen, eta batez ere gehitzapen eta hedatzapen hauk egiazko kreatzailleei esker eginak dira beren lanen bidez, eta lan hauk huntara lan klassikoak dira, lehen zentzuan.

Bainan *quasi-klassikoak* izeneztatzen ditugunak, nahiz eta egileak’ gizon genialak ditezenagatik, heien ekhinta bethi egiten dateke, jadanik darion kultur-ibai baten zentzuan. Europarrentzat’ gure kultur enborra Athênetakoa da, berez nolabait europar guztiok graikoak gara; eta anglotar philosopho batek erran zuenez, europarretan graikoa ez dena, nahi eta ez, salbaia da. Bainan Graikar kultur enborrean ere adar berri batzu sorthu dira: eta hauk European bethi izan dira, eta hunela gerthatuak, baldin eta herri baten kulturaren jakinaren ganean, graikoen altxuma bat xerthatzen ba zen. Hunela Italian gerthatu da, Boccaccio eta Petrarka poetekin. Batez ere hauk biok, zeren eta hauiek ere graikaraz on-ongi ixtudiatu bait zuten, eta Fiorentzan’ graikararentzat kathe-dra bat antolatu zuten.

Berdina Frantzian geroagoz gerthatu da, batez ere Luis XIVgr. epokhan, non erresuma hunen hizkuntzaren epokha klassikoa phiztu bait zen, eta berrikiago Alemanian ere, non horko literaturgile hoberenak, Goethe, Schiller, Hölderlin eta abar, bethi hellenista handiak ere izanik diren Beraz hemen agerten zaiku jadanik Wincklerek erran zuena: «Gutzat’ gizon handiak bilhakatze-ko possibiltatea, irazle zaharren imitatzea da, eta huntara ere guk’ ezin-imitatuzkoak bilhakatze-ko possibiltatea genedukake».

Bigarren klassikoen taldea berez nolabait Graikoen imitazionearen bidez sorthu dira.

Eta beren hizkuntzan' gizon hauiek, graikoek egina ber egin dute: Lehena hizkuntzaren expressatzeko kapazitatea hedatu eta finkatu. Eta hau jadanik gerthatu zen Erroman, non eta latina baserritar inkultuen hizkuntza baizik ez zena, graiko irazle genialekilako ixtudien bidez kapazitatua izanik bait zen. Bainan hizkuntza bat bi gauza izan liteke:

a) *Kultura baten vehikulatzeko moien bat.*

b) *Vehikulu hunen bidez aurrera eramaiten den karga bat.*

Graikoekilako hartu-emanetz bi gauza hok lortzen dira. Eta hunela ere italiko, alemaniko eta hitz batetan Renaissanceko epokhan sorthurikako hizkuntza guztiak desarroilatu dira. Bai hizkuntzaren vehikulutasunetik lehen mementuan bai eta geroz vehikulu huntan sartu den kulturaren bidez ere. Huntara orain genthorke euskararen kasupezifika.

Euskarak ere' Renaissance epokha berant batetan' egiazko literatur hizkuntza desarroila zedintzat beharrezkoa den tinkotasuna ardietsi zuen Leizarraga Berakoizkoaren eskuetatik, eta geroz Sarako irazleen taldearen bidez... Hemen aiphatzeko lizateke Schuchardt hizkuntzalari famatuaren aburua, zeinen arauera Leizarragaren Bibliaren itzulpena irakurten duen persona batek' nahi eta ez pentsatu behar luken, ezen irazle hunen aurrean euskal irazleen leinu eta tradizione luze bat izan zela, haren euskara hoin landu agerten zaikulako. Halarik ere hoin eratu zen lanhabes horrekin, euskaldunek geroago gutti egin dute, ezen vehikulu hunen bidez gutartean vehikulatzen zen kultur-karga oso ttipia izanik da. Halakotz kasu huntan «euskararen klassikoak» izenezta ditzazkegun irazleak' soilik ikhuspuntu batetik important dira, eta hau da hizkuntzaren gerthutzearen ikhuspuntutik.

Hortakotz euskara eta Graikoen enborrtik sorthurikako bertze kultur hizkuntzak elkharrekin erkatzen ba ditugu, erraz ikhusiko dugu zein handia den differentzia frantsesek, italiarrek, angloek eta alemanek vehikula gerthuaz geroz, karrroza huntan kreatu zuten kultur-karga opharo sartu dute;

gutartean ez da hunelakorik gerthatu, eta hau batez ere' zeren eta literatur euskararen basia Bibliaren itzulpen protestant baten bidez egina bait zen, Alemanian bezala, bainan Alemanian eta Angloherrian ez bezala, gutartean erahil zerakuten burgesiaren kreatzailea izaitekoa zen giza-talde protestanta.

Hunaino aipathu ditudan kultur-enborrharen adarrak, hau da graiko kultur enborrharen adarrak, adar hauk izan direlaz konturatu zarete dudarik gabe: italiarra, frantsesa, angloa ta alemanoa... bainan ez dut aipathu gaztelaua. Eta hau hunela egin dut zeren eta gaztelauak bertze adarrei buruz spezialitate batzu daduzkan. Dudarik gabe gaztelara kultur adar handi ta on bat da, bainan ez da sartzen bertzeak bezala % 100 europar direnetan, zeren eta Gaztelan kultura' bethi arabitar kulturarekin harremanetan egona bait da, eta garaikoen influentzia Gaztelara zuzentki ez bait zen ethorten Athênetatik edo Byzantiotik, baizik eta araboen bidez: a.bz. Jakina den bezala Ibn-Ruxd edo latinez Averroës Kortobako semea zen. Bainan gaztelar kulturaren ez zen bakharrik sartu garaikoen kultura hori, baizik eta askotan arabitar kulturaren izpiritu erleginotsau ere, batez ere: intollerantzia kultur arazoetan.

Huntara hemen' gure tituluaren bertze hitz baten deffinitionera heltzen gara, *zer den ethorkizuna* delakora. Entzun dukezuen bezala Physikê Berria sorthu da Relativitatearen theôriaren bidez, Hunela lehenago onhartzen zen deffinitione kartesiarra, zeinen araura denpora nolabait minus-x puntuan sorthurik; o-puntuan barna pasatzen, plus-x puntura joaiten den dimensione simples bat bait lizateke. Huni aitzî' Physikê Berrian' denporaren ibilzentzua, objektuen bidez juddatzen da, eta futura' (ethorkizuna) posible eta probable dirateken objektuen lekhua dela erraiten da, eta objektu hauk objektivakuntzaren leiho batetik sartzen direnean «orain-al-dian» sartzen dira, bainan hemendik aurrera heintzat bertzelako «gero» bat legoke, eta lekhune huni euskaraz «joankizuna» hitzaz ezagut-araz genezake.

Hau erranik, ikhusten ahal dugu, nola graiko literatura, eta hortik sorthurikako literaturak bethi izan diren «ethor-

kizunari» begira egon diren literaturak aitzitik gaztelaua, no-la *verista*, (edo *egiatista*) bait zen, objektivat u egokerei buruz mintzo izan zaiku, eta huntan bere personalitatea bait datza, joankizunari begira egoiten dateke, eta hunelako kulturaz bere personalitatea kreatzen duen persona bati egokera hau batez ere, gaur egunean egiten ari zaiegun iraultza kybernèti-koari begira osotoro hondikozkoa izan lekidikeo. Gaztelaua ama-hizkuntza dutenei hala ere egokera hau ezinbertzea zaie, beren ama-hizkuntzaren egiazko personalitatea hola erditu duten ber, bainan hemen euskaldunen egokera bertzelako bait da, mementu huntan gutzat orain-arte gaztelau kulturarik ez egitea fakt u negatiuaren izait earen orde, oso positivia izan lekidikegu. Lehenik Renaissancean euskara ere' bertze eurôpar kultur hizkuntza bezala' bere vehikulut sunean behintzat graikar kultur karga bat eraman zezantzat pentsatu zela bait zatekeen.

Bainan ahantzi behar ez genuke ezen gure kultur vehikulu hunek bere spezialkuntzak zituela, zeren eta vehikulu hori laburdara klassikoa izanik bait da. Hizkuntzaren forma hau, luxus-karroza bat izait ekoa zen, bainan hartan ez dugu sartu beharrezkoa zen edukia, aitzitik, haren kontra ari izait eko, ethorri zaizkigu vulgaritatearen maithaleak, eta luxus-karroza baten orde, nahiago karretillak maith e zituztela erran zeraukuten. Berhain karretila batetan ezin liteke eraman berez luxus-karroza batetan aurrera eraman behar den kultura, no-la bait da goi-kultura bat, graiko-europarra lakoa.

Eta euskara «batua» izenekoa' izan ahal lilit eke, karroza hunen forma berria?. Nire aburuz osotoro ezetz erran behar dut, eta batez hau ezina da kultur kreatzekotz. Lan tekhnikoentzat, behar bada nolabaiteko euskal-esperanto edo euskal pidgin hizkuntza baten modura, Tekhnikêan eta Mathematikêan erabiltzeko ez du ukhanen ezen ere oztopo ezen ere empodisma... bainan bertze gauza bat da, kreatzaile baten burufuinaren zelulak zitzatzekotz, zeren eta literatur hizkuntza batuak sortzen bait dira, literatur tradizione baten bidez, lan klassikoen bidez. Ba dakit euskara batua zentzu huntan % 90/an ia laburdara klassikoa bezalakoa dela bainan falta

zaion portzentaie ttipi hunek beharrezkoa den *quid* hori da. Eta behin eta berriro aipatu behar duket zein important den egiazko euskal tradizioe hizkuntza batu bat bultzatzea, eta ez nehoiz ere bere bizian euskaraz iratzi ez dutenen erabaki «szientifikoen» bidez eraturiko pidgin-euskara bat, zeren eta gure gizarte pyramidearentzako goi-euskara tradizional bat eduk ez ba geneza, egin ahal genituzkeen esfortu guztiak vanoak izaiten bait diratezke ezen edonun ere Gizartearen Pyramidearen Goiko puntuak exemplua emaiten bait du, eta herri batentzako modeloa bait da, eta orobat modelo klassiko eta kultivatu hori eduk ez ba geneza, euskararen zoria eta Euskalherriarena batera jadanik galduak bait liratezke, eta orduan guztiok euskararen monumentuaren gainean, eta harekin Euskalherriaren epitaphioan jadanik Requiescat in pace bat iratz bait genezake. Beraz gaur egunean gure eskuetan dagoke, ala gure literatur ithurburuetarat itzul, eta klassikoetara, bi zentzutan ; euskarazko hizkuntzazko forma klasikorat, eta Graikoen literatur modelo klassikoetara itzulzen gara, eta haren bidez geroagoz, italiaraz, frantsezaraz, angloaraz eta alemanaraz iratzitako lan quasi klassikoetarat, ala bertzenaz, gaztelarazko klassikoetarat itzul ba gintez, bidaie huntaz batera epitaphioa ere eramaiten dukegu. Eta geuk gaztelarazkoen influentziaren bidez nolabait euskaraz egiten dukegun orain bezalako erdal gaztelaren influentziaren azpiko literatura egitearekin aintzina joan ba gintez, euskarari eta Euskalherriari graikaraz *kôneion* eta latinez *cicuta* izeneztaten den ponzoina emaiten generaukete eta ehotzen.